

**МАМЛЕКЕТ ЖАНА УКУК ИНСТИТУТУ УЛУТТУК ИЛИМДЕР
АКАДЕМИЯСЫ КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ Ж.БАЛАСАГЫН
АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ ОШ
МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ**

ДИССЕРТАЦИЯЛЫК КЕҢЕШ Д 12.24.695

Кол жазма укугунда

УДК 347.961(575.2) (043.3)

Оморова Гүлзат Сатыбалдыевна

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ НОТАРИУСТУН
КОНСТИТУЦИЯЛЫК-УКУКТУК МАКАМЫ**

12.00.02 – конституциялык укук; муниципалдык укук

юридика илимдеринин кандидаты

окумуштуулук даражасын изденип алууга диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек-2025

Диссертация Ош мамлекеттик университетинин юридика факультетинин мамлекеттин, укуктун теориясы жана тарыхы кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчиси: **Арабаев Автандил Анисович**

юридика илимдеринин доктору, профессор

Расмий оппоненттери: **Мухамеджанов Эдуард Булатович**

юридика илимдеринин доктору, профессор,

Аблай хан атындагы Казак эл аралык мамилелер
жана дүйнөлүк тилдер университети

Абдраманов Адилет Таалайбекович

юридика илимдердин кандидаты,

«Вессел» ЖЧК Башкы директору

Жетектөөчү уюм:

Милициянын генерал-майору Э.А.Алиев атындагы
Кыргыз Республикасынын ИИМин Академиясы
(720083, Бишкек, Чокан Валиханов көч., 1А)

Коргоо _____ саат ____ : 00гө диссертациялык кеңештин жыйынында
Д 12.24.695 диссертацияларды коргоо боюнча окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн илимдин доктору (кандидаты) юридикалык илимдеринин
караштуу Улуттук илимдер академиясынын Мамлекет жана укук институту,
Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети, Ош мамлекеттик
университети дарегі: 720040, Бишкек шаары, Чүй проспектиси 265а,
диссертациялык зал.

Диссертация менен Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер
академиясынын (720071, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Чүй пр. 265-а),
Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин (720033, Бишкек,
Фрунзе көч. - 547.) жана Ош мамлекеттик университетинин (723500, Ош,
Ленин көч., 331) китепканаларынан таанышууга болот, ошондой эле
диссертациялык кеңештин сайтында:
https://stepen.vak.kg/d_12_14_695/omorova-g-lzat-satybaldyevna/ таанышууга
болот.

Автореферат жөнөтүлдү _____ жыл

**Окумуштуу катчы,
юридика илимдеринин доктору**

Жылкичиева К.С.

КИРИШҮҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Кыргыз Республикасында (мындан ары текст боюнча - КР) нотариустарга жеке жана юридикалык жактардын мыйзамдуу укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоону камсыз кылган, кыймылдуу жана кыймылсыз мүлктү жүгүртүү чөйрөсүндө туруктуулукту жана коопсуздукту кепилдеген кеңири чөйрөдөгү ыйгарым укуктар берилген. Теманын актуалдуулугу жарандык-укуктук мамилелерде нотариустардын ээлеген орду жетиштүү деңгээлде бийик экендиги менен шартталган. Ата мекендик нотариат ар дайым мамлекеттик ишмердиктин маанилүү юридикалык институттарынын бири болуп келген жана болуп кала берет. Нотариустун ишинин сапатына жарандык жүгүртүүнүн нормалдуу иштеши, жарандардын жана юридикалык жактардын мүлктүк жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоонун натыйжалуулугу көз каранды. Нотариулар жана жалпысынан юридикалык жамааттар менен активдүү өз ара аракеттенүү нотариалдык палатанын ишинин артыкчылыктуу багыттарынын бири болуп саналат.

Азыркы учурда нотариустун укуктук статусу, колдонуудагы мыйзамдардын учурдагы талаптарына жооп берет, аны ишке ашырууда нотариалдык ишти уюштурууда жана жүзөгө ашырууда коомдук мамилелерди чагылдырат, бүгүнкү илимий талкуунун предмети болуп саналат. Ошондой эле нотариустардын ишмердигинде анын натыйжалуу колдонуу жарандык карым-катнаш жана ишкердик чөйрөсүндө жарандардын укуктарын мыкты коргоого өбөлгө түзүп бере алат. Атап айтканда, теориялык талкуулар үчүн негиз болуп нотариалдык ишмердиктеги нотариустун укуктук статусун туура түшүнүү, анын ичинде ушул институтту өнүктүрүүгө түрткү бере турган иш-чараларды өнүктүрүүнүн мыйзамдык негиздеринин жоктугуна байланыштуу келип чыгуучу көйгөйлөр эсептелет.

Жасалма документтерди даярдоо жана пайдалануу боюнча мыйзамсыз ишмердикти жүзөгө ашырууда юридикалык жоопкерчилик жогорулатылган кызыкчылыкты туудурат. Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин маалыматы боюнча, 2014-2018-жылдар аралыгында табылган жасалма документтердин саны: жасалма документтерди, мамлекеттик сыйлыктарды, штамптарды, мөөрлөрдү, бланктарды жасалма түрдө жасоо, даярдоо, сатуу же пайдалануу – 351ди түзөт [*Правонарушения и правопорядок в Кыргызской Республике, статистический сборник [Текст]. – Б.: Нацстатком Кыргыз.Респ., 2019. – С.143.*]. Нотариалдык документтерди жасалмалоо учурлары дээрлик бардык жарандык документ жүгүртүүгө тиешелүү.

Башкача айтканда, жарандык-укуктук мамилелердин субъектилери болуп эсептелген жарандардын укуктарын коргоону камсыз кылуу боюнча бардык коомдук мамилелерге нотариаттын катышуусу нотариалдык ишмердиктин чөйрөсүндө тийиштүү жөнгө салууну талап кылат. Мындай ишмердикти жөнгө салуу нотариаттын нормалдуу өнүгүшү үчүн бул институт үчүн зарыл болгон укуктук, каржылык жана уюштуруучулук негиздерди түзүү боюнча мамлекеттик механизмдердин жардамы менен болушу мүмкүн.

Биздин мамлекеттин укуктук системасында нотариат жарандарга жана юридикалык жактарга алардын укуктук кызыкчылыктарын коргоо, укуктук

мамилелердин катышуучуларынын (субъектилеринин) ортосундагы талаш-тартыштарга бөгөт коюу жана алдын алуу жаатында юридикалык жардам көрсөтүү институту болуу менен маанилүү орунду ээлейт. Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 61 – беренесине [Конституция Кыргызской Республики, принята референдумом (всенародным голосованием) 11 апреля 2021 года (Введена в действие Законом Кыргызской Республики от 5 мая 2021 года) – [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112213>. – Загл.с экрана.] ылайык (мындан ары текст боюнча - КР Конституциясы) биздин өлкөдө ар бир адамга квалификациялуу юридикалык жардам алуу укугу кепилденет. Укуктук системада нотариат, албетте, жарандардын көптөгөн категорияларына, ошондой эле юридикалык жактарга укуктук жардам көрсөтүүнү негизги милдеттеринин бири катары аткарат.

Илимий дүйнөдө превентивдүү (алдын алуу) сот адилеттигине нотариалдык ишмердиктин тиешелүүлүгү боюнча азыркы кезге чейин ар кандай пикирлер бар. Нотариалдык ишмердиктин мындай таасири биздин өлкөгө гана эмес, постсоветтик мамлекеттерге да мүнөздүү.

Анткени нотариус талаш-тартыштарды алдын алуу жана келечектеги чыр-чатактарды жоюуга көмөктөшүү менен укуктук коргоону камсыз кылат, ал сот адилеттигинин жардамчысы болуп саналат.

Бул жагдайлар укук коргоо ишмердигин жүзөгө ашыруучу институт катары укуктарды коргоону камсыз кылуучу органдар системасындагы нотариаттын ролуна жана ордуна көңүл бурууну талап кылат.

Ага мыйзам тарабынан берилген, адекваттуу уюштуруучулук, материалдык, соттук кепилдиктер менен камсыз кылынган укуктардын кеңири чөйрөсүнө ээ болгон нотариус гана жарандардын жана юридикалык жактардын укуктарын жана эркиндиктерин коргоо боюнча эл алдында ишти талаптагыдай жүзөгө ашырууга, өз милдеттерин аткаруу үчүн жоопкерчилик тартууга, нотариалдык коргоонун натыйжалуулугуна баа берүүгө карата коомдук жакшы пикирди калыптандырууга жөндөмдүү.

1998-жылы кабыл алынган Кыргыз Республикасынын Нотариат жөнүндө мыйзамдары бүгүнкү күнгө чейин бир нече жолу өзгөртүүлөргө жана толуктоолорго дуушар болгон жана реформаларды жана экономикалык кайра түзүүлөрдү жүргүзүү максатында Кыргыз Республикасынын "Нотариат жөнүндө" Мыйзамы 2023-жылдын 9-мартында[Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://cbd.minjust.gov.kg/112540/edition/10686/ru>. – Загл.с экрана] кабыл алынган, бул ченем жаратуу ишмердигиндеги кемчиликтерди жана каталарды эске алуу менен нотариат институтунун актуалдуулугунун өсүп жаткандыгынын далили болуп саналат.

Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинин сайтындагы, ошондой эле КРдин мамлекеттик нотариустарынын реестринин жана жеке нотариустардын реестринин Ачык маалыматтар порталындагы [Сайт Министерства Юстиции Кыргызской Республики Реестр государственных нотариусов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ns2.legalmap.gov.kg/ru/content/963>. – Загл.с экрана.? Портал открытых данных Кыргызской Республики Реестр частных нотариусов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://data.gov.kg/dataset/peectp-hacthbix-hotapnycob>.

– *Загл.с экрана]* статистикага таянсак, нотариустар сыяктуу укуктук мамилелердин субъектилери Кыргыз Республикасындагы өзөктүү субъекттердин бири болуп саналат.

Алсак, расмий маалыматтар боюнча 2024-жылдын 1-январына карата Бишкек шаарынын жана Чүй облусунун мамлекеттик нотариустарынын жалпы саны - 29 штаттык бирдик, Ош облусунун мамлекеттик нотариустарынын жалпы саны -14 штаттык бирдик, Баткен облусунун мамлекеттик нотариустарынын жалпы саны - 7 штаттык бирдик, Жалал-Абад облусунун мамлекеттик нотариустарынын жалпы саны -17 штаттык бирдик, Нарын облусунун мамлекеттик нотариустарынын жалпы саны - 8 штаттык бирдик, Талас облусунун мамлекеттик нотариустарынын жалпы штаттык саны - 5 штаттык бирдик, Ысык-Көл облусунун мамлекеттик нотариустарынын жалпы штаттык саны - 9 штаттык бирдик. Кыргыз Республикасынын аймагында жалпысынан Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинин буйругу менен бардыгы болуп 340 жеке нотариуска лицензия берилген. 2024-жылдын 1-январына карата статистикалык маалыматтарга ылайык Кыргызстанда 7 миллион 161,9 миң адамга 90 гана мамлекеттик жана 340 жеке нотариус туура келет. Улуттук статистиканын маалыматына ылайык, Ош облусунун Кара-Кулжа районунда 101,6 миң адамга 1 мамлекеттик нотариус, Жалал-Абад облусунун Аксы районунда 142,6 миң адамга, Базар-Коргон районунда 197,3 миң адамга ушундай эле динамика жана республиканын башка алыскы райондорунда да ушундай эле динамика байкалууда. Көпчүлүк учурларда Кыргыз Республикасынын жарандары кызмат көрсөтүү жана юридикалык жардам көрсөтүү максатында жеке нотариустарга артыкчылык беришет. Бул мамлекеттик нотариустарга салыштырмалуу бюджеттен тышкаркы нотариустардын артыкчылыгын тастыктайт. Кыргыз Республикасында жеке нотариустардын саны жетишээрлик көп болгондугуна карабастан, өлкөнүн калкына нотариалдык кызматтарды көрсөтүүдө тартыштыктар байкалууда. Бул маселе биринчи кезекте көбүнчө социалдык жана экономикалык жагдайларды эске алуу менен райондор, шаарлар сыяктуу ири калктуу пункттарда жайгашкан нотариалдык кеңселерге тиешелүү. Ал эми көптөгөн айыл жерлеринде мындай нотариалдык кеңселер жок (экономикалык жактан пайдалуу эмес).

Буга байланыштуу Кыргыз Республикасында жана чет өлкөлөрдө латын нотариатынын нотариустардын укуктук статусунун мазмунун жана өзгөчөлүктөрүн аныктаган жоболорду иштеп чыгуу жалпысынан нотариаттын жана улуттук мыйзамдардын өнүгүшүнө өбөлгө түзөт.

Диссертациянын темасынын артыкчылыктуу илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор), негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Бул изилдөө демилгелүү болуп саналат жана өлкөнүн өнүктүрүү Стратегиялары жана Кыргыз Республикасындагы ата мекендик мыйзамдарды реформалоо концепциялары менен түздөн-түз байланыштуу. Диссертациянын темасы 2018-2040-жылдары Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясы [*Национальная стратегия развития Кыргызской Республики на 2018-2040 гг., (утверждена Указом Президента Кыргызской Республики от 31 октября 2018 г. № 221) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/430002?cl=ru-ru>. – Загл.с экрана.] сыяктуу КРда мамлекеттин жана укуктун, конституциялык укуктун*

өнүгүүсүнүн программалык документтери менен тыгыз байланышкан, анда укуктун үстөмдүгү жана мыйзамдуулукту камсыз кылуу жаатындагы мамлекеттин саясатынын негизги багыттары катары сот адилеттиги системасы мамлекеттеги адилеттүүлүктүн негизи болуп санала тургандыгы көрсөтүлгөн. 2040-жылга чейин Кыргызстанда көз карандысыз сот адилеттик системасы курулат, ал адамды жана анын мыйзамдуу укуктарын коргоону толук камсыз кылат, бизнести өнүктүрүү үчүн региондо мыкты шарттарды түзүү менен менчиктин кол тийбестигине кепилдик берет. Ошондой эле, 2026-жылга чейин Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн Улуттук программасы *[Национальной программой развития Кыргызской Республики до 2026 года, [Национальная программа развития Кыргызской Республики до 2026 года утвержденного постановлением Кабинета Министров от 25 декабря 2021 года №352 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.president.kg/ru/sobytiya/20898_prinyata_nacionalnaya_programma_razvitiya_kirgizskoy_respubliki_do2026_goda. – Загл.с экрана.]* тарабынан көрсөтүлгөн, анда башкаруу реформасы – өнүгүүнүн өзөгү жана мыйзамдын үстөмдүгү, коомдук тартипти, жарандардын жана алардын мүлкүнүн коопсуздугун камсыз кылуу - мамлекеттин жана анын институттарынын фундаменталдык милдеттери экендигин аныктаган. Туруктуу өнүктүрүү максаттарынын алкагында коррупциялык көрүнүштөрдүн фактыларынын жогорку деңгээли белгиленүүдө. Укук коргоо секторунда системалуу реформалардын зарылдыгы эбак эле бышып жетилген. Мындан тышкары, диссертациялык изилдөөнүн темасы 2020-2024-жылдарга Кыргыз Республикасынын укуктук саясатынын Концепциясы менен тыгыз байланышкан *[Концепцией правовой политики Кыргызской Республики на 2020-2024 гг., [Концепция правовой политики Кыргызской Республики на 2020-2024 гг. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://minjust.gov.kg/ru/content/1130>. – Загл.с экрана.]*, мында пландаштырылган мезгилге карата укуктук саясаттын негизги багыттары болуп төмөнкүлөр саналат: ченем жаратуу процесстерин өркүндөтүү; укук колдонуу практикасын өркүндөтүү; укуктук агартуу; укук жана илимди өнүктүрүү.

Изилдөөнүн максаты Кыргыз Республикасында нотариустун конституциялык-укуктук макамы чөйрөсүндө укуктук изилдөө жүргүзүү болуп саналат. Көрсөтүлгөн максат өз ара байланышкан төмөнкү **милдеттердин** коюлушун жана чечилишин аныктайт:

1. Нотариалдык ишмердикти өнүктүрүүнүн тарыхый-укуктук аспектилерине комплекстүү талдоо жүргүзүү;
2. Нотариат институтунун жана укуктагы нотариалдык мыйзамдардын эволюциясын изилдөө;
3. Кыргыз Республикасында нотариустун конституциялык-укуктук макамын изилдөөнүн методологиясын карап чыгуу;
4. Нотариустун конституциялык-укуктук макамына, анын функцияларына жана ыйгарым укуктарына талдоо жүргүзүү;
5. Калктуу конуштарда жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан нотариалдык кызмат көрсөтүүлөрдү камсыздоонун негизги маселелерин табуу жана аныктоо;
6. Кыргыз Республикасында нотариустун ишмердигин укуктук жөнгө

салуунун заманбап маселелерин табуу жана аныктоо;

7. Нотариустун юридикалык жоопкерчилигинин келип чыгышынын юридикалык аспектилерин карап чыгуу;

8. Нотариустун укуктук статусун реформалоонун негизги жолдорун табуу жана аныктоо.

Диссертациялык изилдөөнүн илимий жаңылыгы ушул диссертациялык иш нотариустун укуктук статусун монографиялык изилдөөнү өзүнө камтуу менен шартталат, ал нотариустардын кесиптик жамааты катары ата мекендик нотариат институтунун укуктук жөнгө салынышынын негизин түздөн-түз аныктайт, ал жарандардын жана юридикалык жактардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын мыйзамда каралган тартипте ачык жана коммерциялык эмес нотариалдык иш жүргүзүү жолу менен жарандардын жана юридикалык жактардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоону жүзөгө ашырат.

Бул иште нотариат институтунун укуктук табияты анын ишмердигинин экономикалык аспектилери менен бирдикте изилденет. Ошол эле учурда, нотариустун укуктук статусун изилдөөгө жаңы мамилелер жана нотариустарды чектөөнүн критерийлери түзүлдү. Жүргүзүлгөн талдоонун негизинде автор тарабынан азыркы улуттук укуктук системанын түзүмүндөгү анын функцияларын талдоонун негизинде нотариустун, нотариалдык палатанын, нотариалдык ишмердиктин укуктук статусу чөйрөсүндө мыйзамдагы кемчиликтерден улам автордук аныктама сунушталган. Мындан тышкары, автор тарабынан нотариалдык ишмердиктин бир кыйла кеңири тараган субъектилеринин укуктук жөнгө салынышына жана алардын Кыргыз Республикасынын укук коргоо жана башка мамлекеттик органдары менен өз ара аракеттенүүсүнө талдоо жүргүзүлгөн, ошондой эле заманбап шарттарда нотариат институтун өркүндөтүүнүн бир катар негизги багыттары жана келечектери сунушталган.

Алынган жыйынтыктардын практикалык маанилүүлүгү изилдөөнүн натыйжасында алынган тыянактар жана алардын негизинде түзүлгөн практикалык мүнөздөгү сунуштар нотариустардын практикалык ишмердигинде жана Кыргыз Республикасынын нотариалдык палаталарынын ишинде колдонулушу мүмкүн экендигинде турат. Диссертациялык изилдөөдө белгиленген бир катар практикалык сунуштар нотариат органдары менен өз ара аракеттенген мамлекеттик укук коргоо органдарынын: соттордун, юстиция органдарынын, кыймылсыз мүлккө болгон укуктарды мамлекеттик каттоо боюнча органдардын ишмердигинде колдонулушу мүмкүн. Диссертациянын айрым жоболору нотариалдык укук, конституциялык укук, жарандык укук боюнча окуу курстарын окутууда колдонулушу мүмкүн.

Алынган жыйынтыктардын экономикалык маанилүүлүгү. Бул диссертациялык иштин алкагында алынган жыйынтыктар мамлекеттик жарандык кызматчы катары нотариустардын ишмердигинин натыйжалуулугун жогорулатууну укуктук жөнгө салуу жаатында мамлекеттин экономикалык саясатын оптималдаштырууда олуттуу мааниге ээ болушу мүмкүн. Изилдөөнүн жыйынтыктары юридикалык кызмат көрсөтүүлөрдүн эл аралык алмашуунун жаңы механизмин кеңейтүүдө, бул кызмат көрсөтүүлөрдүн сапатынын деңгээлин жогорулатууда, ошондой эле укуктук мамлекетти курууга жана

соода-экономикалык мамилелерди кеңейтүүгө көмөктөшүүдө натыйжалуу болушу ыктымал. Бул талдоонун жыйынтыктары жарандык иш жүгүртүүнүн катышуучулары тарабынан экономикалык мамилелерди укуктук жөнгө салууга сапаттуу жаңы мамилелерди калыптандыруу үчүн негиз болот, анткени бизнестин укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоо — нотариаттын салттуу компетенцияларынын бири, нотариусту тартуу уюмду жана менчик ээсинин активдерин коргоого жардам берет.

Коргоого алып чыгууга диссертациянын негизги жоболору:

1. Улуттук нотариат жана нотариустун конституциялык-укуктук макамы жарандардын укуктарын жана эркиндиктерин коргогон институт катары калыптануунун кыйла татаал жолун басып өткөндүгү аныкталды жана бүгүнкү күндө мамлекеттик органдардын, ошондой эле нотариат жөнүндө мыйзамдарга ылайык нотариалдык иш-аракеттерди жасоо укугу берилген кызмат адамдарынын системасы болуп саналат. Бул системага Юстиция министрлиги, мамлекеттик нотариустар, жеке мекемелердин нотариустары, аткаруу бийлигинин жана консулдук мекемелердин кызматкерлери, ошондой эле колдонуудагы мыйзамдарга ылайык өзгөчө учурларда нотариалдык иш-аракеттерди жасоого ыйгарым укуктуу башка кызматкерлер кирет. Кыргыз Республикасындагы нотариалдык укук мамилелерин жана нотариалдык аракеттерди жасоонун тартибин жөнгө салуучу укуктук ченемдердин системасы латын тибиндеги нотариуска жакын, анын негизги функцияларына төмөнкүлөр кирет: жеке келишимдерге чыныгы мүнөз берүү, өзгөчө далилдөө жана аткаруу күчү, ошондой эле жалпы кызыкчылыктарды коргоо.

2. Мамлекеттин жеке жана рыноктук экономикага өтүшү менен жарандардын ортосундагы укуктук мамилелер жана жарандык иш жүгүртүүнү реформалоо укуктук мамилелердин катышуучуларынын кызыкчылыктарын жана укуктарын коргоо боюнча чараларды көрүүнү талап кылгандыгы негиздүү. Нотариалдык система бүгүнкү күндө укук каражаттарынын бири болуп саналат, анын негизинде мамлекет жарандардын мүлктүк жана жеке мүнөздөгү укуктарын жана эркиндиктерин коргоого кепилдик берет. Нотариалдык укукту укуктун өз алдынча тармагына толук кандуу тариздөө үчүн укуктук ченемдердин ушул чакан системасынын милдеттерин жана функцияларын аныктоо талап кылынат. Алардын катарына төмөнкүлөр кириши мүмкүн: учурдагы мыйзамдарда жана укук колдонуу практикасында нотариаттын ишмердигин уюштуруунун конституциялык негиздерин ишке ашыруу, нотариалдык укук мамилелеринин субъектилеринин укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоону камсыз кылуу, нотариустар тарабынан ачык функцияларды жана алардын мыйзамдуулук режимин контролдоону укуктук жөнгө салуу, нотариалдык жол-жоболорду оптималдаштыруу, коңшу өлкөлөрдүн нотариаттарын укуктук жөнгө салууда тажрыйба алмашуу.

3. Коомдук мамилелерди конституциялык, административдик жана жарандык жөнгө салуу методдоруна айырмаланып турган нотариалдык укуктун спецификалык методологиясын аныктоо теориялык маселе болуп санала тургандыгына жүйө келтирилген. Биздин көз карашыбыз боюнча, бул жерде негизги ыкма нотариалдык коомчулуктун демократиялуулук, өзүн-өзү уюштуруу жана мыйзам менен аныкталган автономия принциптерине негизделген корпоративдик-кесиптик мамиле болушу керек. Нотариат өзүнө

жүктөлгөн милдеттерди өз алдынча, өзүнүн жоопкерчилиги астында, мамлекеттин анын ишмердигине минималдуу кийлигишүүсү менен ишке ашыра алат. Нотариаттын иш жүргүзгөндүгүнө мамлекеттик контроль жүргүзүүнүн негизги формасы бийликтин сот органдарында талаш-тартыштарды чечүү болууга тийиш.

4. Нотариат институционалдык мааниде жарандарга жана уюмдарга жеке юридикалык жардам көрсөтүү менен айкалыштырып мамлекеттин атынан укук коргоо жана юрисдикциялык функцияларды жүзөгө ашыруучу мамлекеттик жана жеке нотариустардын, ошондой эле алардын бирикмелеринин системасын өзүнө камтый тургандыгы негизделген. Юридикалык жактан бир кыйла тар мааниден алганда нотариат - бул нотариаттын социалдык-укуктук институт катары калыптанышы жана иштеши жаатындагы коомдук мамилелерди жөнгө салуучу укуктук ченемдердин системасы. Акыр-аягы, нотариатты уюштуруу жана ишмердүүлүгү коомдук мамилелерди укуктук-укуктук жөнгө салуу механизмин камсыз кылган кесипкөй юридикалык корпорация катары да түшүнсө болот. Бүгүнкү күндө нотариат нотариалдык ишмердикти жөнгө салууда ачык-айкындыктын белгилерине ээ; нотариустардын кош (дуалисттик) категориясында бирдей статуска ээ жана ушундай эле нотариалдык ишмердикти жүзөгө ашырат; жарандык коом институту менен окшоштуктары бар (башкача айтканда, мамлекеттик органдардын системасына кирбейт); жарандардын, мамлекеттин, коомдун жана юридикалык жактардын кызыкчылыктарын билдирет, адам укуктарын жана эркиндиктерин коргоодо талашсыз сот адилеттиги болуп саналат.

5. “Нотариат жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамында түздөн-түз көрсөтүлгөндүктөн нотариустун укуктук статусун жеке ишкердин укуктук статусу менен теңдештирүүгө болбой тургандыгы негизделген. Нотариалдык ишмердик товарды сатуу болуп саналбайт. Нотариус өзүнүн кесиптик ишмердигинин натыйжаларын ишке ашырбайт жана керектебейт. Мамлекеттин атынан иш алып барган нотариустун ишмердигинин натыйжасы кардарга, ал үчүн эмес, ага кайрылган адамга багытталат. Мамлекеттик жана жеке нотариустарга тиешелүү кош жеке жана жалпы укуктук жоболор жеке нотариустарга да тиешелүү, анткени жалпы аспектиде алар жарандардын жана юридикалык жактардын укуктарын жана эркиндиктерин коргоо боюнча мамлекеттик милдеттерди жүзөгө ашыруунун зарылчылыгында, ал эми жеке аспектиде-мамлекет тарабынан берилүүчү атайын мыйзамда каралган ченемдерге ылайык калкка квалификациялуу юридикалык жардам көрсөтүүдө турат.

6. Нотариалдык иш-аракеттердин айрым түрлөрүн аткарууга укук берүү боюнча жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын атайын ыйгарым укуктуу кызмат адамы укук берүүнүн оң натыйжаларын көрсөтүп жаткандыгы аныкталды. Ошону менен бирге, мамлекетти социалдаштыруу принцибин ишке ашыруучу мыйзам чыгаруу органы жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан нотариалдык иш-аракеттерди (кызмат көрсөтүүлөрдү) жүзөгө ашыруу үчүн жеңилдетилген шарттарды белгилейт, бул планды ишке ашырууну кыйындатат. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын кызмат адамдары тарабынан нотариалдык кызмат көрсөтүүлөрдү жүзөгө ашыруу үчүн төмөнкүлөр туш болушат: тиешелүү каржылоонун жоктугу, бул

кызмат адамдарынын нотариалдык иш-аракеттерди жасоодон баш тартуусуна алып келет; жогорку юридикалык билимдин тиешелүү деңгээлинин жоктугу; тиешелүү кепилдиктердин жоктугу; муниципалдык кызматчылардын жоопкерчилигинин тийиштүү деңгээлинин жоктугу.

7. “Нотариус” — бул мамлекеттин атынан жана жеке жоопкерчиликтиң негизинде коомдук нотариалдык ишмердикти жүзөгө ашырууда өзүнө тиешелүү укуктарды жана милдеттерди камтыган өзгөчө жогорку квалификацияга ээ адам экендиги тастыкталган. Ошондой эле нотариустун укуктук статусунун негизги белгилери болуп нотариалдык ишти жүзөгө ашыруудагы укуктары жана милдеттери, жоопкерчиликтери жана мыйзамда каралган негизги кепилдиктер саналат. Бул жерде нотариустардын кесиптик этикасы жана алардын нотариустардын ишмердигиндеги мыйзам бузуулары жөнүндө ченемдерди киргизүү зарылдыгы келип чыгат. Ошол эле учурда нотариустун укуктарынын жана милдеттеринин каталогу илимий системалаштырууга муктаж. Ушуга байланыштуу нотариустун укуктарын жана милдеттерин төмөнкүдөй классификациялоону сунуш кылуу зарыл деп эсептейбиз. **Коомдук мамилелерди укуктук жөнгө салуу механизмин дайындоо боюнча, нотариустун** материалдык жана процессуалдык **укуктарын жана милдеттерин айырмалоо керек. Укуктардын жана милдеттердин мазмунунун критерийи боюнча** нотариустун уюштуруу жана кесиптик укуктарын жана милдеттерин бөлүп көрсөтүүгө болот. Уюштуруу укуктары жана милдеттери нотариустун кызмат ордун ээлөөнүн тартиби жана жол-жобосу, анын нотариалдык палата, юстиция органдары, конституциялык укуктук мамилелердин башка субъектилери менен өз ара аракеттенүүсү менен байланышкан.

8. Жарандардын квалификациялуу юридикалык жардамга конституциялык укуктарын ишке ашырууга нотариаттын катышуусу бир катар шарттарды сактоону талап кылат, алардын катарына нотариустардын жогорку кесиптик даярдыгын, алардын ишмердигине мамлекеттик жана корпоративдик контролду, коомдук кызмат көрсөтүүлөрдүн сапатынын жогорку стандарттарын, нотариустун өзү тарабынан да, тиешелүү нотариалдык палаталардын жана юстициянын ыйгарым укуктуу органдарынын күчү менен да алардын туруктуу мониторингин киргизүү керек. Активдүү нотариаттын концепциясы нотариалдык коомчулук коомдук кызмат көрсөтүүлөрдүн спектрин кеңейтүү жөнүндө дайыма камкордук көрүүгө, жарандар жана юридикалык жактар менен "кайтарым байланышка" ээ болууга, алардан келип түшкөн сын-пикирлерди жана сунуштарды жалпылоого, табылган кемчиликтерди четтетүү үчүн зарыл чараларды көрүүгө жана табылган көйгөйлөрдү чечүү үчүн нотариустардын компетенциясы жетишсиз болгон учурларда тиешелүү демилгелер менен ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдарга кайрылууга тийиш экендигин болжолдойт. Ушуга байланыштуу, биздин көз карашыбызда, мыйзамдарда Кыргыз Республикасынын мамлекеттик бийлик органдарында нотариалдык палатанын атайын мыйзам чыгаруу демилгеси укугун кароо максатка ылайыктуу. Бул нотариат жана нотариалдык ишмердик жөнүндө мыйзам долбоорлорун киргизүүгө гана мүмкүндүк бербестен, сын-пикирлерди жана сунуштарды иштеп чыгуу үчүн мыйзам чыгаруу демилгеси укугунун башка субъектилери тарабынан киргизилген

Нотариат жөнүндө мыйзам долбоорлорун алуу укугун камсыз кылат. Мындай укук жок болгон учурда Кыргыз Республикасынын нотариалдык палатасы мыйзам чыгаруу процессинде өзүнүн корпоративдик кызыкчылыктарын коргоого мыйзам тарабынан кепилдик берилген мүмкүнчүлүккө ээ эмес, ал эми алардын катышуусу жөнүндө маселе парламенттин жана Кыргыз Республикасынын мыйзам чыгаруу бийлик органдарынын эркин кароосунан тышкары болот.

Изденүүчүнүн жеке салымы. Диссертациялык иш диссертант тарабынан өз алдынча аткарылган. Коргоого алып чыга турган негизги жоболор, ошондой эле практикалык сунуштамалар диссертант тарабынан жеке иштелип чыккан. Диссертация изилдөө темасы боюнча мамлекеттик тилде аткарылган илимий иш болуп саналат. Автор диссертациянын коргоого алып чыга турган негизги жоболорун түзгөн, алар анын жаңылыгын жана практикалык маанисин түзөт. Диссертант тарабынан Кыргыз Республикасындагы нотариат институтуна тиешелүү доктриналык жана ченемдик булактарды талдоо жана системалаштыруу боюнча иштер жүргүзүлдү, юридикалык илимде болгон теориялык мамилелер жалпыланды.

Изилдөөнүн жыйынтыктарын апробациялоо. Диссертация Ош мамлекеттик университетинин мамлекет жана укук теориясы жана тарыхы кафедрасынын кеңейтилген отурумунда даярдалып, талкууланды. Диссертациялык изилдөөнүн негизги теориялык жоболору жана жыйынтыктары автордун илимий макалаларында Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук аттестациялык комиссия сунуш кылган көлөмдө чагылдырылган. Диссертациянын негизги жоболору автор тарабынан илимий макалаларда баяндалган, илимий жана илимий-практикалык конференцияларда, семинарларда адамдын жана жарандын укуктарын жана эркиндиктерин коргоону укуктук жөнгө салуу маселелери жана нотариалдык ишмердикти жүзөгө ашыруу менен байланышкан маселелер боюнча баяндамалар берилген. Диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыктары автор тарабынан окутуучулук ишмердикте колдонулат.

Диссертациянын жыйынтыктарын басылмаларда чагылдыруунун толуктугу: Диссертациянын жоболору ата мекендик жана чет өлкөлүк басылмалардагы илимий жарыялоолордо жүргүзүлгөн изилдөөнүн темасы боюнча диссертанттын илимий басылмаларында көрсөтүлгөн. Негизги жоболор, тыянактар жана сунуштар жарыяланган эмгектерде баяндалган: изилдөөчү тарабынан 20 илимий макала жарыяланган. Алардын ичинен 7 макала РИНЦ системасынын илимий журналдарында, 1 макала Web of science жана 1 макала Scopus жарыяланган. Жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн жыйынтыктары аларды лекцияларды окууда, окуу-методикалык колдонмолорду иштеп чыгууда, нотариалдык ишмердикти лицензиялоонун укуктук жол-жобосу боюнча укуктук документтерди даярдоодо жана алардын ишмердигин укуктук коштоодо колдонуу жолу менен окуу процессине киргизилген.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү. Диссертация сегиз параграфка бөлүнгөн үч главадан, киришүүдөн, корутундудан жана пайдаланылган адабияттардын тизмесинен турат.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Кириш сөзүндө изилдөө темасынын актуалдуулугу жана илимий жаңылыгы негизделип, изилдөөнүн максаттары жана милдеттери, анын практикалык мааниси аныкталат, коргоого коюлган жоболор түзүлөт, натыйжалардын апробациясы, диссертациянын түзүмү жана объектиси жөнүндө маалыматтар берилет.

Биринчи бапта" илимий адабияттарды карап чыгуу жана нотариалдык иш-укуктук негиздери "нотариус укуктук статусун түзүү жана өнүктүрүү тарыхын изилдөөгө арналган, түшүнүктөр жана терминдердин мазмуну талдоо "нотариус", "нотариат", "нотариалдык иш-чаралар", "нотариалдык мыйзамдар", ошондой эле азыркы мезгилде нотариат институтунун түшүнүктөрү жана жалпы мүнөздөмөсү каралат.

"Нотариалдык ишти өнүктүрүүнүн тарыхый-укуктук аспекти" бөлүмүнүн биринчи бөлүмүндө адабияттарды жана Нотариалдык ишти түшүнүүгө болгон теориялык мамилелерди талдоо жүргүзүлдү.

Илимий-изилдөө темасынын илимий иштеп чыгуу даражасы жарандык укук, жарандык процесстик укук, конституциялык укук сыяктуу илимдер чөйрөсүндөгү юристтердин жана адистердин эмгектеринин негизинде берилет. Бул иштин темасы жалпы теориялык жактан системалуу изилдөө предмети болуп саналат, ошондой эле нотариустун укуктук статусун талдоо, анын элементтеринин жыйындысы, анын негизинде укуктук жөнгө салуунун жана нотариустун укуктарын, милдеттенмелерин жана жоопкерчилигин ишке ашыруунун өзгөчөлүктөрү биринчи жолу иликтенип жатат.

Кыргыз Республикасында нотариустун укуктук статусунун негиздерин теориялык жактан иштеп чыгууга ата мекендик окумуштуулар: А.А. Арабаев, Б.Ж. Качкеева, Ч.И. Арабаев, Э.Ж. Бейшембиев, Б.И. Бوروبашев, Н.Р. Розахунова, Б.Т. Токтобаев, З.Ч. Чикеева ж. б. олуттуу салым кошушту.

Бул теориялык көйгөйгө көрүнүктүү юристтер өз ишин арнашкан: М.И. Брагинский, Ю.Н. Власов, А.М. Фемелиди, М.А. Долгова, А.К. Ахашева, И.Г. Медведева, Е.Г. Комиссарова, Р.И. Вергасова, А.И. Мякутина, И.Г. Черемных, К.С. Юдельсона, В.В. Яркова, А.С. Бурова, Е.Ю. Ушакова, Т.Р. Козуб, Д.А. Королев, Г.В. Фадеева, А.М. Азнаев, М.В. Ткаченко, Н.И. Куленко, Р.Т. Кулишова, А.Р. Хайбуллин, А.В. Черников, О.А. Тимошкина, И.Н. Кашурин, О.М. Сычев, Т.Е. Алешина жана башка окумуштуулар жана практиктер.

Кыргыз нотариатын өнүктүрүү мамлекетте жеке менчик институту жок болгондо жана ошол кездеги жарандык жүгүртүү өтө эле аз болгондо башталган. Авторлор нотариаттын алгачкы көрүнүштөрүн юстиция органдары менен мамлекеттик мекеме менен байланыштыргандыгын белгилешет. 1923-жылдагы "мамлекеттик нотариат" жөнүндөгү жобо бүгүнкү күндө биз билген көрүнүшкө ээ болду. Нотариаттын постсоветтик өнүгүү мезгили бул институттун жаңы форматы кабыл алынганга чейин көп жагынан мамлекеттик нотариат менен байланыштуу экендигин белгилей кетүү керек. Улуттук нотариаттын бүгүнкү көрүнүшү 80-жылдардын аягында жана XX кылымдын 90-жылдарынын башында, кыргыз мамлекети алгач Советтер Союзунун курамында болгондон баштап, ошондой эле бул өз алдынча жана көз карандысыз Өкмөт социалдык-саясий жана каржылык өзгөрүүлөрдүн ыкмасы. Менчиктештирүү, менчик мамилелерин өзгөртүү жана жарандык укук тутумун реформалоо

жарандык жүгүртүүнү тиешелүү түрдө өзгөрттү жана катышуучулардын укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоо боюнча натыйжалуу чараларды талап кылды. Заманбап нотариалдык система мамлекет жеке жана мүлктүк мүнөздөгү жарандардын укуктарын жана эркиндиктерин коргоону камсыз кылган жана кепилдеген укуктук каражаттардын бири болуп саналат.

Азыркы учурда мамлекеттин алдында нотариат чөйрөсүндөгү колдонуудагы мыйзамдарды андан ары өркүндөтүү, нотариустардын укуктук макамын кесиптик деңгээлин жакшыртуу милдети турат, бул нотариустун макамы жана социалдык беделин жогорулатууга мүмкүндүк берет.

"Нотариат институтунун эволюциясы жана мыйзамдагы нотариалдык мыйзамдар" биринчи главасынын экинчи бөлүгүндө "нотариат" "нотариус", "нотариалдык иш", "нотариалдык мыйзамдар" түшүнүктөрүнүн мазмунуна карата юридикалык илимдеги көз караштар каралат. КР рынок экономикасына өткөндөн кийин коомдук мамилелер чөйрөсүндө, өзгөчө жарандык жүгүртүүдө Олуттуу сандык жана сапаттык өзгөрүүлөр болду.

Бул өз кезегинде нотариаттын өнүгүшүнө экинчи дем берди. Менчиктин ар кандай формаларынын пайда болушу менчиктештирүү, сатуу жана сатып алуу сыяктуу мамилелердин санын кыйла көбөйттү. Ошол эле учурда экономикалык реформалар да өз таасирин тийгизди. Көптөгөн бүтүмдөрдү легалдаштыруу менен жарандык бүтүмдөрдү ишке ашыруу маанилүү болуп калды.

Советтик нотариаттын тарыхый мурасы көп түрдүү жана аны изилдөө жалпы эле илим үчүн теориялык кызыкчылыкты гана эмес, Кыргыз Республикасынын нотариалдык чөйрөсүндө иштеген кызматкерлери үчүн да практикалык маанини билдирет. Аны изилдөө жана Кыргыз Республикасынын укуктук системасында нотариаттын ордун аныктоо нотариаттын социалдык-укуктук институт катары калыптанышы жана иштөөсү жагында коомдук мамилелерди жөнгө салуучу укуктук нормалар системасы катары тар юридикалык мааниде нотариат түшүнүгүн талдоо менен байланышкан. Укуктук жөнгө салуунун объектиси болуу менен нотариалдык иш укуктук жөнгө салуунун методологиясы, мыйзам чыгаруучунун укуктук мамилелердин тиешелүү субъекттеринин укуктарын жана милдеттерин белгилөөгө карата жалпы жана жеке мамилелери, ошондой эле укуктук жол-жоболор жагынан теориялык түшүнүккө муктаж. Мунун баары чогуу тактоо жана теориялык негиздемени керек болгон учурдагы укук, жер бир подсистема түзөт.

Анын конструкциясын изилдөө жана укуктук системасында нотариат орду нотариалдык мыйзам түшүнүгүн билдирет. Нотариалдык укук материалдык-укуктук, ошондой эле уюштуруучулук жана жол-жоболук-процесстик ар кандай тармактык таандыктыктын ченемдерин өзүнө бириктирген укуктун комплекстүү тармактарынын катарына кирет.

Экинчи глава "нотариустун укуктук статусун изилдөөнүн теориялык жана методологиялык негиздери" методологиялык инструменттерди изилдөөгө, ошондой эле Кыргыз Республикасында нотариустун укуктук статусу, анын функциялары жана ыйгарым укуктары, ошондой эле жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан калктуу конуштарда нотариалдык кызмат көрсөтүүлөр менен камсыз кылуунун негизги маселелерин кароого арналган.

Изилдөө объектиси болуп нотариустардын ишин укуктук регламенттөө процессинде түзүлүүчү көп аспекттүү жана комплекстүү мүнөздөгү коомдук мамилелер эсептелет.

Изилдөөнүн предмети болуп ата-мекендик мыйзамдардын ченемдик укуктук актылары, аларды колдонуу практикасы, алар соттук чечимдерден көрүнөт, ошондой эле нотариалдык иш жана Кыргыз Республикасында нотариустун укуктук статусун аныктоо маселелери боюнча илимий доктрина саналат.

Диссертациялык иштин темасын ар тараптуу изилдөө максатында, негизинен салыштырмалуу-укуктук ыкма колдонулган. Албетте, бул изилдөөнүн жүрүшүндө көптөгөн жалпы теориялык аспекти алып жүргөн заманбап илимий методдор колдонулган, атап айтканда, жалпы, жеке, атайын, анын ичинде диалектикалык-материалисттик изилдөө ыкмалары, комплекстүү ыкма, системалуу, тарыхый, салыштырмалуу-укуктук, социологиялык, функционалдык.

"Кыргыз Республикасындагы нотариустун конституциялык-укуктук макамын изилдөө методологиясы" экинчи главасынын биринчи бөлүмүндө Кыргызстандагы нотариустун конституциялык-укуктук макамынын методологиялык маселелери каралат. Нотариат илимий изилдөө объектиси катары юридикалык илимде өзгөчө көңүл бурууну талап кылган эң маанилүү көрүнүш. Бул нотариаттын түшүнүгүн жана укуктук табиятын, анын укуктук институттар тутумундагы ордун жана укук тармактарын, негизги функцияларды, бийлик институттары жана жарандык коом менен өз ара байланышын аныктоо зарылдыгы сыяктуу жагдайлар менен шартталган. институттук мааниде алганда, нотариат жарандарга жана уюмдарга жеке юридикалык жардам көрсөтүү менен бирге мамлекеттин атынан укук коргоо-юрисдикциялык иш-милдеттерди жүзөгө ашыруучу мамлекеттик жана жеке практикадагы нотариустардын, ошондой эле алардын бирикмелеринин тутуму болуп саналат. Нотариустар "юридикалык маалыматсыздыгы, сабатсыздыгы жана ушул сыяктуу жагдайлар аларга зыян келтирбеши үчүн жарандарга алардын укуктарын ишке ашырууда жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоодо көмөк көрсөтүүгө милдеттүү" [Арабаев, а. а. *Кыргыз Республикасынын конституциялык укугу [Текст]: окуу куралы / А. А. Арабаева. Бишкек: КМЮА, 2005. – 148 б.*]. Биздин мамлекетте бул маселелерде өзгөчө жана мамлекеттик монополияга негизделген кадрларды тандоо, жайгаштыруу жана жылдыруу боюнча кесиптик нотариалдык чөйрөдөгү демократиялык механизмдерди алып салуу нотариаттын аталган милдеттерин жана функцияларын жүзөгө ашырууга тоскоол болуп жаткандыгын айтуу керек.

"Нотариустун укуктук статусу, анын иш-милдеттери жана ыйгарым укуктары" экинчи главанын экинчи бөлүмүндө институттук мүнөзү, негизги элементтери, нотариустун иш-милдеттери жана ыйгарым укуктары изилденген.

Албетте, нотариустун укуктук статусу бир катар татаал структураларга ээ. Анткени нотариалдык иш-аракеттердеги укуктук мамилелердин түзүмү жарандык укук, каржы, салык мыйзамдары жана башка мамилелер сыяктуу бир катар укуктук тармактарды камтыйт.

КР Конституциясы, КР Граждандык кодекси, КР Салык кодекси жана "Нотариат жөнүндө" КР Мыйзамы нотариаттын укуктук статусун аныктоочу

булактар болуп саналат. Нотариалдык мекеменин укуктук статусунун мазмуну анын укуктарынан жана милдеттеринен, жоопкерчиликтеринен, кепилдиктеринен турат.

Кыргыз Республикасынын "Нотариат жөнүндө" Мыйзамынын 24-беренесине ылайык [Электрондук ресурс]. - Кируу режими: <https://cbd.minjust.gov.kg/112540/edition/10686/ru>. - ооз.экрандан] нотариустун укуктары аныкталды. Ага ылайык, алар мыйзамда каралган учурларда жеке жана юридикалык жактардын кызыкчылыктарын билдирүү максатында Нотариалдык аракеттерди жасашат. Ошол эле учурда нотариустар бүтүмдөрдүн долбоорлорун жана документтердин көчүрмөлөрүн даярдашат. Нотариус нотариалдык иш-аракеттерди жүргүзүү үчүн мамлекеттик жана муниципалдык мекемелерден жана уюмдардан тиешелүү маалыматтарды жана документтерди сурагып алууга укуктуу.

Ушул эле мыйзамда нотариуска Мыйзамда каралган учурларда башка укуктар берилиши мүмкүн экендиги белгиленген. Белгилей кетсек, бул учурда кайсы укуктар тууралуу сөз өтө бүдөмүк болушу мүмкүн, коррупциялык механизмдер пайда болуп, нотариуска өз каалоосу боюнча иш-аракеттерди жүргүзүүгө мүмкүндүк берет.

Нотариустун милдеттери анын укуктарына караганда мыйзам деңгээлинде так аныкталгандыгын белгилей кетүү керек. Кыргыз Республикасынын "Нотариат жөнүндө" Мыйзамынын 25-беренесине ылайык нотариустун милдеттерин аныктайт; жарандардын жана юридикалык жактардын мыйзамдуу кызыкчылыктарын ишке ашырууга көмөк көрсөтөт, юридикалык жана жеке жактарга алардын укуктарын жана милдеттерин түшүндүрөт, ошондой эле нотариалдык аракеттердин укуктук кесепеттерин түшүндүрөт. Нотариустун укуктарын жалпы жана функционалдык деп бөлүүгө болот, алар ага иштин белгилүү бир түрү менен өз алдынча алектенген ар кандай адам катары берилген жана нотариалдык иштин өзгөчөлүгүн жана адамдын нотариус катары ыйгарым укуктарын чагылдырган атайын укуктар.

"Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан калктуу конуштарда нотариалдык кызмат көрсөтүүлөр менен камсыз кылуунун негизги маселелери" экинчи главасынын үчүнчү бөлүмүндө жергиликтүү өз алдынча башкаруунун калктуу пункттарындагы нотариалдык иш-аракеттер каралды. Белгилүү болгондой, нотариалдык иш - аракеттерди нотариустар гана эмес, аткаруу бийлигинин кызмат адамдары да жасашат, ал эми чет өлкөлөрдөгү биздин жарандар үчүн консулдук мекемелер.

Аткаруу бийлик органдарынын компетенциясы нотариустардын компетенциясы экендигин унутпоо зарыл. Алар көпчүлүк нотариалдык аракеттерди жасай алышпайт. Ошону менен бирге, Кыргыз Республикасынын Нотариат жөнүндө Мыйзамынын 30-беренесине ылайык, калктуу пунктта нотариус болбогон учурда аткаруу бийлигинин органдарынын нотариалдык иш-аракеттерди жасоого ыйгарым укуктуу кызмат адамдары керээздерди жана ишеним каттарды күбөлөндүрүшөт, мурастык мүлктү коргоо чараларын көрүшөт, документтердин көчүрмөлөрүнүн жана алардан көчүрмөлөрдүн тууралыгын күбөлөндүрүшөт, ошондой эле документтердеги коюлган колдордун аныктыгын күбөлөндүрүшөт.

Аткаруу бийлик органдарынын кызмат адамдары жогорку юридикалык билимге ээ болбошу керек болгондуктан, бул иш-аракеттер чоң көлөмдөгү атайын юридикалык билимди талап кылбайт. Аткаруу бийлик органдарынын кызмат адамдары тарабынан жасалуучу нотариалдык иш-аракеттердин чөйрөсүнүн чектелүүлүгү алардын нотариалдык ишти жүзөгө ашырган адамга, нотариуска карата коюлуучу талаптарга жооп бербегендиги менен түшүндүрүлөт.

Ошондой болсо да, аткаруу бийлик органдарынын кызмат адамдары аткара ала турган нотариалдык иш-аракеттердин келтирилген тизмеси толук мүнөзгө ээ эмес. Ал мыйзам актылары менен толукталышы мүмкүн.

Үчүнчү глава *"Кыргыз Республикасында нотариустун укуктук статусун өркүндөтүү маселелери"* деп аталат, ал үч бөлүмдөн турат.

"Кыргыз Республикасында нотариустун ишин укуктук жөнгө салуунун заманбап көйгөйлөрү" үчүнчү бөлүмүндө Нотариат жөнүндө мыйзамдардын 24-беренесин жана 25-беренесин салыштырып талдоодо сто баарынан мурда мыйзам чыгаруучу нотариустун укуктарынын жана милдеттеринин катышын дайыма эле ырааттуу чагылдыра бербестигин белгилөөгө мүмкүндүк берет. Талданып жаткан ченемдик укуктук актыда көрсөтүлгөн нотариустун көптөгөн укуктары белгилүү бир шарттарда милдеттер жана тескерисинче, милдеттер укуктар катары квалификацияланышы мүмкүн. Нотариат жөнүндө Мыйзамдын 24 жана 25-беренелеринде көрсөтүлгөн нотариустун укуктарынын жана милдеттеринин каталогу, юридикалык-техникалык планда белгиленген так эместиктерден тышкары, толук эместиги менен мүнөздөлөт; көрсөтүлгөн тизмеден нотариустун көптөгөн укуктары жана милдеттери чыгып калды, буга юридикалык адабиятта көңүл бурулат. Жогоруда келтирилген мисалдар нотариустун укуктарынын жана милдеттеринин каталогу илимий системалаштырууга муктаж экендигин талашсыз тастыктайт. Ушуга байланыштуу нотариустун укуктарын жана милдеттерин төмөнкүдөй классификациялоону сунуш кылуу зарыл деп эсептейбиз.

Үчүнчү главанын экинчи бөлүмүндө *"нотариустун юридикалык жоопкерчилигинин пайда болушунун юридикалык аспектиери"* нотариустардын укуктук статусунун маанилүү аспектиси алардын жоопкерчилиги экендиги талданат. Нотариустар нотариалдык аракеттерди жасоо жолу менен алар тарабынан укукка каршы аракеттерди жасагандыгы үчүн Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык жоопкерчилик тартышат. Мында нотариустар салык органдарына мыйзамда белгиленген мөөнөттө тиешелүү маалыматтарды бербегендиги үчүн мыйзамда белгиленген тартипте жоопкерчилик тартышат. Ал ошондой эле нотариалдык иш-аракеттерди жасоо процессинде алынган маалыматтын купуялуулугун сактоо үчүн жоопкерчилик тартат. Нотариустун юридикалык жоопкерчилиги, Кыргыз Республикасынын "Нотариат жөнүндө" Мыйзамынын 26-беренесине арналган. Мыйзамдарда нотариустун мамлекеттик нотариалдык кеңседе иштегенине же иштебегенине жараша нотариустардын эки эселенген жоопкерчилиги белгиленген. Бул жерде мамлекеттик нотариус - бул мамлекеттик нотариалдык конторада иштеген адам экендигин эске алуу керек, ага КР Мамлекеттик кызмат жөнүндө мыйзамдарынын ченемдери, атап айтканда, КР "Мамлекеттик жарандык кызмат жана муниципалдык кызмат жөнүндө" Мыйзамы жайылтылат, башкача

айтканда, мамлекет анын ыйгарым укуктарынын чөйрөсүн гана белгилебестен, акчалай мазмун менен камсыз кылат жана укукка жат иш-аракеттерди жасоо менен зыян келтирилген учурда жоопкерчилик тартат.

"Нотариустун укуктук статусун реформалоонун негизги жолдору" үчүнчү главанын үчүнчү бөлүмүндө Кыргыз Республикасындагы нотариалдык иштин азыркы абалы каралды. Нотариатты өнүктүрүүнүн улуттук программалары нотариат менен жарандарга квалификациялуу юридикалык жардам көрсөтүү боюнча мамлекеттик бийликтин ортосундагы оптималдуу өз ара аракеттенүүгө жетишүү үчүн ийгиликтүү каражат катары кызмат кыла алат. Тилекке каршы, тажрыйба көрсөтүп тургандай көптөгөн нотариустар жана мамлекеттик органдардын кызмат адамдары бул формага тийиштүү маани беришпейт, анткени нотариат өзүн-өзү каржылоо жана өзүн-өзү актоочулук принциптеринде иштей алат. Респонденттер тарабынан айтылган эң типтүү көз караш максаттуу программалар мамлекеттик бюджеттик каражаттардын чыгымдалышын тартипке келтирүү максатында гана зарыл экендигинде турат. Эгерде мындай каржылоо талап кылынбаса, өнүктүрүү программалары зарыл деп бааланбайт.

Ошону менен бирге Нотариат менен жарандарга юридикалык жардам көрсөтүү боюнча ишти координациялоо чөйрөсүндөгү ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдардын ортосундагы тең укуктуу өнөктөштүк мамилелер мамлекеттик каржылоону гана эмес, ыйгарым укуктарды жана жоопкерчиликти бөлүштүрүүнү да талап кылат.

Нотариат мамлекеттик жана муниципалдык бийлик органдарынын чиновниктери жарандарды кабыл алууда жана алардын жазуу жүзүндөгү кайрылууларына жооп берүүдө бул жарандарга нотариалдык кызматтарды көрсөтүү зарылдыгына өз убагында көңүл буруп, коомдук чөйрөдө нотариаттын жакшы имиджин колдоп, жарандарга нотариуска квалификациялуу жардам сурап кайрылуу зарылдыгын түшүндүрүп берүүсүнө кызыкдар. Мындан тышкары, нотариат мамлекет тарабынан белгиленген нотариалдык тарифтин оптималдуу өлчөмүнө, нотариалдык округдардын акылга сыярлык түзүлүшүнө жана бул округдардагы нотариустардын санына кызыкдар.

Өз кезегинде мамлекет ар кандай укуктук жана коомдук институттар, анын ичинде нотариат тарабынан жарандарга юридикалык жардамды натыйжалуу көрсөтүүгө, превентивдүү Сот адилеттигинин принциптерин колдонуу менен юридикалык процесстин эң алгачкы стадияларында жарандардын жана уюмдардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоого кызыкдар, алар өзгөчө учурларда гана сот инстанцияларына кайрылууга жана юридикалык талаш-тартыштарды жана проблемаларды сотко чейинки чечүүнүн бардык мүмкүнчүлүктөрүн пайдаланууга мүмкүндүк берет.

КОРУТУНДУ

Жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн негизинде төмөнкүдөй тыянактар чыгарылды.

1. Улуттук нотариат жана нотариустун укуктук статусу жарандардын укуктарын жана эркиндиктерин коргогон институт катары калыптануунун өтө татаал жолун басып өттү жана бүгүнкү күндө мамлекеттик органдардын, ошондой эле кызмат адамдарынын системасы болуп саналат, аларга Нотариат жөнүндө мыйзамдарга ылайык нотариалдык иш-аракеттерди жасоого укук

берилген. Бул системага Юстиция министрлиги, мамлекеттик нотариустар, жеке мекемелердин нотариустары, аткаруу бийлигинин жана консулдук мекемелердин кызматкерлери, ошондой эле колдонуудагы мыйзамдарга ылайык өзгөчө учурларда нотариалдык иш-аракеттерди жасоого ыйгарым укук берилген башка кызматкерлер кирет.

2. Нотариалдык ишмердик мамлекеттин атынан нотариус тарабынан жарандык-укуктук жана башка укуктук мамилелер чөйрөсүндө ишкердик болуп саналбаган жана илимий, окутуучулук жана башка чыгармачылык ишмердикти кошпогондо, аны ишкердик же башка иш менен айкалыштыруу мүмкүнчүлүгүнө жол бербеген нотариалдык иш-аракеттерди жүзөгө ашыруу боюнча коомдук-укуктук кесиптик квалификациялуу юридикалык иш катары таанылышы керек.

3. Нотариалдык укукту өз алдынча укук тармагына толук кандуу тариздөө үчүн укуктук ченемдердин ушул чакан системасынын милдеттерин жана функцияларын аныктоо талап кылынат. Алардын катарына төмөнкүлөр кирет: учурдагы мыйзамдарда жана укук колдонуу практикасында нотариаттын ишмердигин уюштуруунун конституциялык негиздерин ишке ашыруу, нотариалдык укук мамилелеринин субъектилеринин укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоону камсыз кылуу, нотариустар тарабынан белгилүү функцияларды жана мыйзамдуулук режимин контролдоону укуктук жөнгө салуу, нотариалдык жол-жоболорду оптималдаштыруу, коңшу өлкөлөрдүн нотариаттарын укуктук жөнгө салууда тажрыйба алмашуу.

4. Нотариаттын укуктук табиятын аныктоочу белги катары бир жагынан укук коргоо функциясын кароо керек, ал Юстиция министрлигинин юридикалык кызмат көрсөтүүлөрдү жана укуктук жардам көрсөтүүнү уюштуруу боюнча функциясынын деталдаштыруунун уландысы болуп саналат. Экинчи жагынан, нотариат, сот сыяктуу эле, жарандык иш жүгүртүүдөгү мыйзамдуулукту алдын-ала жана андан кийинки контролдоонун бирдиктүү функциясын аткаарын эстей жүрүү керек.

5. Нотариалдык ишмердикти конституциялык-укуктук жөнгө салуунун предмети нотариаттын ишмердигин уюштуруунун жалпы демократиялык негиздери болуп саналат; административдик-укуктук жөнгө салуунун предмети - анын ишинин мамлекеттик-башкаруу аспектиси; нотариатты жарандык-укуктук жөнгө салуу мамлекеттик мүлктүк укуктарды, башка мүлктүк укуктарды жана мүлктүк жүгүртүүнү камсыз кылуу боюнча нотариустун ыйгарым укуктарын жана функцияларын белгилөө менен органикалык түрдө байланышкан. Бардык көрсөтүлгөн багыттар нотариалдык укуктун предметине киргизилиши мүмкүн эмес, анткени алар органикалык түрдө базалык жана негизги мүнөзгө ээ болгон укуктун башка тармактарына тиешелүү.

6. Нотариаттын, адвокатуранын жана сот коомдоштугунун корпоративдик-кесиптик негиздери бир катар жалпы конституциялык белгилерге ээ. Аларды топтук муктаждыктардын үстөмдүгү, ишеним мамилелери, таандыктыгы, кесиптик коомдоштуктун башкаруу эрежелерин жана жол-жоболорун өз ыктыяры менен кабыл алуусу, жалпы максаттардын атынан интеграция бириктирет.

7. Азыркы укуктук системада кесиптик корпорациялардын өзүн-өзү жөнгө салуусуна шартсыз артыкчылык берүүгө, ошондой эле корпоративдик

ишке мамлекеттин негизсиз кийлигишүүсүнө, анын ичинде аларга ашыкча административдик тоскоолдуктарды түзүүгө жана алардын өз алдынча башкаруусун чектөөгө бирдей өлчөмдө жол берилбейт. Кесиптик корпоративдүүлүтүн методологиясы ачык, корпоративдик жана жеке кызыкчылыктардын ортосундагы тең салмактуулукту талап кылат. Ушундай шарттарда нотариаттын командалык-административдик башкаруусу корпоративдик-кесиптик нотариалдык коомдоштуктун өз ишмердигинин принциптерине орун берет.

8. Ошондой эле, мындан кем эмес маанилүү теориялык маселе коомдук мамилелерди конституциялык, административдик жана жарандык жөнгө салуунун ыкмаларынан айырмаланып турган нотариалдык укуктун атайын методологиясын аныктоо болуп саналат. Биздин көз караштан алганда, бул жерде негизги ыкма нотариалдык коомдоштуктун демократиялуулук, өзүн-өзү уюштуруу жана мыйзам менен аныкталган автономия принциптерине негизделген корпоративдик-кесиптик мамиле болушу керек. Нотариат өзүнө жүктөлгөн милдеттерди өз алдынча, өзүнүн жоопкерчилиги астында, мамлекеттин анын ишмердигине минималдуу кийлигишүүсү менен ишке ашыра алат. Нотариаттын ишине мамлекеттик контроль жүргүзүүнүн негизги формасы бийликтин сот органдарында талаш-тартыштарды чечүү болууга тийиш.

9. Институттук мааниде алганда, нотариат жарандарга жана уюмдарга жеке юридикалык жардам көрсөтүү менен бирге мамлекеттин атынан укук коргоо-юрисдикциялык функцияларды жүзөгө ашыруучу мамлекеттик жана жеке практикадагы нотариустардын, ошондой эле алардын бирикмелеринин системасын өзүнө камтыйт. Юридикалык жактан бир кыйла тар мааниде, нотариат - бул нотариаттын социалдык-укуктук институт катары түзүлүүсү жана иш алып баруусу жаатындагы коомдук мамилелерди жөнгө салуучу укуктук ченемдердин системасы. Натыйжада, нотариатты коомдук мамилелерди конституциялык-укуктук жөнгө салуу механизмин камсыз кылган ишмердикти уюштуруучу кесипкөй юридикалык корпорация катары да түшүнсө болот.

10. Ошентип, нотариустун укуктук макамы өзүнүн түзүмү боюнча татаал жана укуктун бир катар тармактарын өзүнө камтыйт. Нотариустун укуктук статусу нотариалдык иш-аракеттердин мазмунуна жараша бир катар өзгөчөлүктөргө ээ. Нотариустардын укуктарын аныктоодо алардын бузулушуна шарт түзгөн жоболор бар. Алардын ичинен, Кыргыз Республикасынын "Нотариат жөнүндө" Мыйзамынын 24-беренесинин акыркы абзацында "нотариуска башка укуктар да берилиши мүмкүн"деп каралган. Нотариустун укуктук статусунда анын мамлекеттик ачык бийлик системасындагы орду так эмес: бир жагынан мамлекеттик ачык кызмат адамы, ал эми экинчи жагынан жеке адам. Нотариус үчүн мамлекеттик органдардын жана кызмат адамдарынын арасында өзгөчө орунду ээлегендиктен бир катар өзгөчөлүктөр мүнөздүү. Ал квалификациялуу далилдерди түзүү менен алектенип, далилденген укук чөйрөсүндө иштейт. Нотариалдык актылар өзгөчө далилденген күчкө ээ. Нотариалдык кесипке өзгөчө мүмкүнчүлүк белгиленген. Бул нотариуска коюлган жогорулатылган квалификациялык талаптар, жогорку юридикалык билимдин жалпы стандартында камтылбаган кошумча практикалык көндүмдөрдү алуу менен байланышкан. Мурда белгиленгендей,

нотариус атаандашсыз чөйрөдө иштейт, анткени жарандык юрисдикция чөйрөсүндөгү талаш-тартыштарды чечүү соттун артыкчылык укугу. Ал КР мамлекетинин атынан коомдук-укуктук функцияларды жүзөгө ашырат.

11. Нотариат өзүнүн уюштуруу-структуралык түзүлүшүндө, Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлиги жалпы жетекчиликти жүзөгө ашырат, нотариат органдарынын системасын, ошондой эле мыйзамдарга ылайык нотариалдык иш-аракеттерди жүзөгө ашырууга укук берилген кызмат адамдарын камтыйт. Бул системага төмөнкүлөр кирет:

- Кыргыз Республикасынын бирдиктүү нотариалдык палатасы;
- жеке практика менен алектенген нотариустар;
- мамлекеттик нотариалдык конторалар;
- аткаруучу бийлик органдарынын жана консулдук мекемелердин кызмат

адамдары, мыйзамдарга ылайык белгиленген учурларда нотариалдык иш-аракеттерди жүзөгө ашыруу укугуна ээ болгон башка кызмат адамдары. Бул системанын ар бир элементин кененирээк карап көрөбүз.

12. Нотариустун укуктук статусун Кыргыз Республикасынын “Нотариат жөнүндө” Мыйзамы түздөн-түз көрсөткөндүктөн жеке ишкердин укуктук статусу менен окшоштурууга болбойт. Нотариалдык ишмердик товарды сатуу болуп саналбайт. Нотариус өзүнүн кесиптик ишмердигинин натыйжаларын ишке ашырбайт жана керектебейт. Мамлекеттин атынан иш алып барган нотариустун ишмердигинин натыйжасы кардарга, ага кайрылган адамга багытталат.

13. Нотариалдык палата - бул кесиптик бирикме, коммерциялык эмес уюмдун өзгөчө уюштуруу-укуктук формасы. Нотариалдык палатанын дуалисттик табияты - бул бир жагынан коммерциялык эмес уюм, экинчи жагынан анын мамлекеттик-бийликтик ыйгарым укуктары бар, ошондой эле Кыргыз Республикасынын нотариалдык палатасын улуттук нотариат системасына кошуу керек.

14. Практика көрсөткөндөй, нотариалдык иш-аракеттердин айрым түрлөрүн аткарууга укук берүү боюнча жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын атайын ыйгарым укуктуу кызмат адамы укук берүүнүн оң натыйжаларын көрсөткөндүгүнө карабастан, Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлиги тарабынан нотариалдык кызматтар көрсөтүлөр жөнүндө маселе келип чыгууда. Ошону менен бирге, мамлекетти социалдаштыруу принцибин ишке ашыруучу мыйзам чыгаруу органы жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан нотариалдык иш-аракеттерди (кызмат көрсөтүүлөрдү) жүзөгө ашыруу үчүн жеңилдетилген шарттарды белгилейт, бул планды ишке ашырууну кыйындатат. Мисалы, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын кызмат адамдары тарабынан нотариалдык кызмат көрсөтүүлөрдү жүзөгө ашыруу үчүн төмөнкү учурларга туш болушат: жеткиликтүү каржылоонун жоктугу, бул кызмат адамдарынын нотариалдык иш-аракеттерди жасоодон баш тартуусуна алып келет; жогорку юридикалык билимдин тиешелүү деңгээлинин жоктугу; тиешелүү кепилдиктердин жоктугу; муниципалдык кызматчылардын жоопкерчилигинин тийиштүү деңгээлинин жоктугу.

15. Бул көйгөйлөрдү чечүүнүн эки жолу бар: А) Кыргыз Республикасынын “Нотариат жөнүндө” Мыйзамына, жергиликтүү өз алдынча башкаруу

органдарынын администрация башчысынын же юридикалык жогорку билими бар башка жарандын милдеттүү талаптарына өзгөртүүлөрдү киргизүү, ага ыйгарым укуктарды берүү - бул, биздин пикирибиз боюнча, азыркы кадрдык абалды жакшыртууну эске алуу менен айылдык калктуу конуштардын, өзгөчө алыскы райондордун көйгөйүн чечүүгө болот. Б) же Кыргыз Республикасынын нотариаты жөнүндө мыйзамдарга, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ыйгарым укуктуу кызмат адамдары үчүн 3 жылда бир жолу атайын курстардан өтүү талабын кайрадан киргизүү. Нотариалдык мыйзамдарга тиешелүү түзөтүүлөр кабыл алынган күндө да, бул жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын кызмат адамдарын юридикалык билимдин белгилүү деңгээлине ээ болууга милдеттендирет бирок биздин өлкөдө минималдуу кепилденген нотариалдык кызматтарды - электрондук документ жүгүртүүнү толук көрсөтүү жөнүндө айтууга мүмкүндүк бербеген маселе дагы бир көйгөй бойдон калууда.

16. Ошентип, нотариалдык өндүрүштө ката кетирүүдө жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын кызмат адамы (администрациянын жетекчиси же ал дайындаган адам) кесиптик ката кетирген учурда финансылык зыяндын ордун толтурбайт. Бул нотариалдык чөйрөдө да мыйзамдык өзгөртүүлөрдү талап кылат, ал эми мыйзамдын ар кандай тармактарында мындай реформа өтө жай жүргүзүлүүдө. Аймактык нотариалдык палаталардын түздөн-түз катышуусу менен ченемдик укуктук актыларды кабыл алуучу нотариустар менен аймактык юстиция органдарынын базасында квалификацияны жогорулатуу курстарын уюштуруу, үзгүлтүксүз жаңыланууну камсыз кылуу кырдаалдан чыгуунун жолу болушу мүмкүн.

17. Жогоруда келтирилген мисалдар нотариустун укуктарынын жана милдеттеринин каталогу илимий системалаштырууга муктаж экендигин талашсыз күбөлөндүрүп турат. Ушуга байланыштуу нотариустун укуктарын жана милдеттерин төмөнкүдөй классификациялоону сунуш кылуу зарыл деп эсептейбиз. Коомдук мамилелерди укуктук жөнгө салуу механизминин багыты боюнча, нотариустун материалдык жана процессуалдык укуктарын жана милдеттерин айырмалоо керек. Укуктардын жана милдеттердин мазмунунун критерийи боюнча нотариустун уюштуруу жана кесиптик укуктарын жана милдеттерин бөлүп көрсөтүүгө болот. Уюштуруу укуктары жана милдеттери нотариустун кызмат ордун ээлөөнүн тартиби жана жол-жобосу, анын нотариалдык палата, юстиция органдары, конституциялык укуктук мамилелердин башка субъектилери менен өз ара аракеттенүүсү менен байланышкан.

18. Нотариустардын укуктары жана милдеттери жеке гана эмес, жамааттык да болушу мүмкүн. Атап айтканда, нотариалдык коомдоштук өлкөнүн саясий турмушуна катышууга, Нотариат жөнүндө мыйзамдарды өнүктүрүү боюнча өзүнүн концепцияларын сунуштоого, Нотариат жөнүндө мыйзам долбоорлоруна эксперттик корутундуларды берүүгө, нотариат чөйрөсүндө ыйгарым укук берилген мамлекеттик контролдоо органдары менен паритеттик башталыштарда өз ара аракеттенүүгө укуктуу. Бирок, Кыргыз Республикасында нотариалдык коомдоштуктун кадыр-баркы аны менен мамлекеттин өз алдынча түзүмү катары жогорку деңгээлде эсептеле элек. Бул терс тенденция, биздин көз карашыбызда түп-тамырынан бери кайра ойлонууга жана өзгөртүүгө муктаж.

19. Нотариустардын укуктук статусунун маанилүү аспектиси болуп алардын жоопкерчилиги саналат. Нотариустар нотариалдык иш-аракеттерди жасоо жолу менен алар тарабынан укукка каршы аракеттерди жасагандыгы үчүн Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык жоопкерчилик тартышат. Мында нотариустар салык органдарына мыйзамда белгиленген мөөнөттө тиешелүү маалыматтарды бербегендиги үчүн мыйзамда белгиленген тартипте жоопкерчиликти тартышат. Нотариалдык иш-аракеттерди жасоодо нотариустар бирдей укуктарга ээ жана бирдей милдеттерди аткарышат, алар мамлекеттик нотариалдык кеңседе иштешеби же жеке практикада иштешеби, алардын укуктук статусу ар башка. Алсак, мамлекеттик нотариус кызмат адамы, ал эми ал иштеген нотариалдык кеңсе - мамлекеттик орган болуп саналат. Жеке практикада иш жүргүзгөн нотариус өзүнүн ишмердигин Кыргыз Республикасынын атынан жүзөгө ашырганы менен кызмат адамы болуп саналбайт. Мунун баарынан улам нотариустардын жарандык-укуктук жана кылмыш жоопкерчилигинин ар кандай деңгээли аныкталган. Укукка сыйбаган иш-аракеттерди жасоо менен зыян келтирүүнүн кесепетинен жарандык жоопкерчилик келип чыккан учурда жеке практикада иш жүргүзгөн нотариус өз алдынча, толук көлөмдө, анын ичинде өзүнүн жеке мүлкүнүн эсебинен жооп берет. Ал эми мамлекеттик нотариуска келсек, аларга зыян келтирилген учурда мамлекет жоопкерчиликти алат.

20. Нотариус бийликтин бардык бутактары менен өз ара аракеттенүүнү жүзөгө ашырат: мыйзам чыгаруу органы нотариустун функциялары жана укуктук статусун аныктоо үчүн; аткаруу бийлиги – нотариустун ишмердигин практикалык жактан уюштуруу үчүн; сот бийлиги – нотариалдык иш-аракеттерди көзөмөлдөө үчүн жооп берет.

21. Нотариаттын өз ара аракеттенүүсү мамлекеттик бийликтин бардык бутактары менен жүзөгө ашырылат: мыйзам чыгаруу бийлигине нотариаттын уюштуруу функциялары жана укуктук статусун аныктоо; аткаруу бийлигине - нотариаттын иштешин практикалык жактан уюштуруу; сот бийлигине - нотариаттын ишин контролдоо ылайык келет. Нотариат мамлекеттик башкаруу системасындагы звено болуп саналуу менен мамлекеттик орган болуп саналбайт. Мында ал жарандардын жана юридикалык жактардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоо боюнча ага мамлекет тарабынан берилген функцияны, башкача айтканда, укук коргоо функциясын жүзөгө ашырат. Анын нотариалдык иш-аракеттерди жасоо үчүн ага кайрылган адамдар менен өз ара мамилеси жеке укуктук эмес, коомдук-укуктук негизге ээ болот. Укук коргоо органдарынын системасына кирип, өз алдынча функцияларды аткаруу менен нотариат бул системада салыштырмалуу өз алдынча орунду ээлейт жана белгилөө системасындагы болгон мамлекеттик органдардын бирине да уюштуруучулук жактан кирбейт.

22. Жарандардын квалификациялуу юридикалык жардам алууга конституциялык укуктарын ишке ашырууга нотариаттын катышуусу бир катар шарттарды сактоону талап кылат, алардын катарына нотариустардын жогорку кесиптик даярдыгын, алардын ишмердигине мамлекеттик жана корпоративдик контролду, ачык кызмат көрсөтүүлөрдүн сапатынын жогорку стандарттарын, нотариустун өзү тарабынан да, ошондой эле тиешелүү нотариалдык палаталардын жана юстициянын ыйгарым укуктуу органдарынын күчү менен да

алардын туруктуу мониторингин киргизүү керек. Активдүү нотариаттын Концепциясы нотариалдык коомчулук коомдук кызмат көрсөтүүлөрдүн спектрин кеңейтүү жөнүндө дайыма камкордук көрүүгө, жарандар жана юридикалык жактар менен “кайтарым байланышка” ээ болууга, алардан келип түшкөн сын-пикирлерди жана сунуштарды жалпылоого, табылган кемчиликтерди четтетүү үчүн зарыл чараларды көрүүгө жана табылган көйгөйлөрдү чечүү үчүн нотариустардын компетенциясы жетишсиз болгон учурларда тиешелүү демилгелер менен ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдарга кайрылууга тийиш экендигин болжолдойт.

23. Ушуга байланыштуу, биздин көз карашыбызда, мыйзамдарда Кыргыз Республикасынын мамлекеттик бийлик органдарында нотариалдык палатанын атайын мыйзам чыгаруу демилгеси укугун кароо максатка ылайыктуу. Бул нотариат жана нотариалдык ишмердик жөнүндө мыйзам долбоорлорун киргизүүгө гана мүмкүндүк бербестен, сын-пикирлерди жана сунуштарды иштеп чыгуу үчүн мыйзам чыгаруу демилгеси укугунун башка субъектилер тарабынан киргизилген Нотариат жөнүндө мыйзам долбоорлорун алуу укугун камсыз кылат. Мындай укук жок болгон учурда Кыргыз Республикасынын нотариалдык палатасы мыйзам чыгаруу процессинде өзүнүн корпоративдик кызыкчылыктарын коргоого мыйзам тарабынан кепилдик берилген мүмкүнчүлүккө ээ эмес, ал эми алардын катышуусу жөнүндө маселе КР парламенттин жана мыйзам чыгаруу бийлик органдарынын эркин кароосунан тышкары болот.

Нотариалдык кызмат көрсөтүүлөр жалпы маанилүү багыттуулук менен мүнөздөлөт жана нотариалдык юридикалык жардамга кайрылган субъектилердин чектелбеген чөйрөсүнө ээ. Нотариалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн сапатына мониторинг жүргүзүү - бүткүл нотариалдык коомдоштуктун милдети. Биздин көз карашыбызда, аталган объектиге карата мамлекеттик контроль жүргүзүү мыйзамда алдын ала аныкталган стандарттарды жана шарттарды сактоонун белгилүү бир минимумуна кепилдик бериши керек, ошол эле учурда ички корпоративдик контроль катары бир кыйла жогорку талаптарды коюшу мүмкүн. Мындай функцияларды жүзөгө ашырууну тажрыйбалуу нотариустарга тапшыруу, алардын жаш кесиптештери тарабынан жасалган адилетсиз практикалык иштерине бөгөт коюу өзгөчө маанилүү. Бул позитивдүү салттарды сактоо жана нотариаттын ишиндеги айрым багыттардын инновациялык өнүгүүсүнө кепилдик берүү менен нотариалдык коомдоштуктун жолун жолдоочулукту камсыз кылат.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР:

Диссертациялык иште келтирилген тыянактардын негизинде төмөнкү практикалык сунуштарды бөлүп көрсөтүү керек:

1) КР Кылмыш-жаза кодексинин 248-беренеси бир аз тактоого муктаж, анткени мурда жок "жеке" нотариустардын кылмыш жоопкерчилигин карайт, ошондой эле мамлекеттик контораларда иштеген нотариустар тарабынан жасалган ошол эле жосундарды кылмыш жоопкерчилигинин чегинен чыгарат. Ушуга байланыштуу, КР Кылмыш-жаза кодексинин 248-беренесинин

диспозициясын өзгөртүү, андан орунсуз "жеке" деген терминди алып салуу туура көрүнөт, мунун натыйжасында ыйгарым укуктарын кыянаттык менен пайдалангандыгы үчүн жазык жоопкерчилигине тартуу жөнүндө ченемди бардык практик нотариустарга сөзсүз жайылтууга багытталат;

2) Кыргыз Республикасынын "Нотариат" Мыйзамынын 4-беренесине ылайык жеке нотариустарга талаптар келтирилет, ал көпчүлүк учурда аткаруу бийлик органдарынын кызмат адамдарына (атап айтканда, жергиликтүү өз алдынча башкаруу) карата жок. Ушул негизде "нотариатка" Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 30-беренеси "аткаруу бийлик органдарынын" деген сөздөрдөн кийин төмөнкүдөй мазмундагы сүйлөм менен толукталсын: "жогорку юридикалык билими бар, юридикалык кесиби боюнча эки жылдан кем эмес стажы бар, мамлекеттик же жеке нотариуста алты айлык стажировкадан өткөн";

3) соттун жана нотариустун компетенциясын кайра бөлүштүрүү боюнча төмөнкү аспекттерге тиешелүү сунуш-көрсөтмөлөр сунушталат: нотариуска өзгөчө жана буйрук өндүрүшүнүн айрым иштерин өткөрүп берүү, ошондой эле далилдерди камсыз кылуу боюнча нотариустардын аракети жөнүндө мыйзамдык жоболорду иштеп чыгуу.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ:

1. Оморова, Г.С. Нотариалдык ишмердүүлүктө жашы жете электердин укуктарын коргоо чөйрөсүндө мыйзамдагы көйгөйлөр [Текст]/ Г.С. Оморова // Известия ВУЗов Кыргызстана. –Бишкек, 2020. -№4. –С,80-83. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46223402>
2. Оморова, Г.С. Турак жай чөйрөсүндөгү жарандардын ортосундагы келишимдик мамилелерди жөнгө салуунун укуктук көйгөйлөрү [Текст]/ Г.С. Оморова // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. –Бишкек, 2020. -№9 –С,139-141. https://elibrary.ru/download/elibrary_46213307_51523873.pdf
3. Оморова, Г.С. Ишеним кат боюнча бүтүмдөрдү түзүү өзгөчөлүктөрү [Текст]/ Г.С. Оморова, Н.А. Пазылов // Известия ВУЗов Кыргызстана. –Бишкек, 2020. -№6. –С,180-183. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46301628>
4. Оморова, Г.С. Становление института нотариата в Кыргызстане [Текст]/ Г.С. Оморова // Евразийское Научное Объединение –Москва,2021. - №1-5(71)С.368-369. https://elibrary.ru/download/elibrary_44789624_72664315.pdf
5. Оморова, Г.С. Правовое положение нотариусов в Кыргызской Республике [Текст]/ Г.С. Оморова, Н.А. Пазылов // Евразийское Научное Объединение. –Москва, 2021. -№1-5(71). –С,369-371. https://elibrary.ru/download/elibrary_44789625_43031442.pdf
6. Оморова, Г.С. Проблемы правового статуса нотариуса в Кыргызской Республике на современном этапе [Текст]/ Г.С. Оморова // Евразийское Научное Объединение –Москва,2021. 2021. № 2-3 (72). С. 199-201.
7. Оморова, Г.С. Основные этапы эволюции правового статуса нотариуса [Текст]/ Г.С. Оморова // Евразийское Научное Объединение. -Москва, 2021.-№3-4.-С,314-317https://elibrary.ru/download/elibrary_45639276_56158730.pdf
8. Оморова, Г.С. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан калктуу конуштарда нотариалдык кызматтар менен камсыз кылуудагы негизги маселелер [Текст]/ Г.С. Оморова, А.А. Арабаев // Известия ВУЗов Кыргызстана. –Бишкек, 2021. -№5. –С,129-132. https://elibrary.ru/download/elibrary_48220846_24924600.pdf
9. Оморова, Г.С. Нотариалдык иш-аракеттердин тизмесин кеңейтүү маселеси боюнча автордук укуктун коргоосун камсыз кылуу [Текст]/ Г.С. Оморова, Н.А. Пазылов // Вестник Ошского государственного университета. Право. –Ош, 2022. -№1(1). –С,121-130. https://elibrary.ru/download/elibrary_53761104_89286630.pdf
10. Оморова, Г.С. Акысыз юридикалык жардамдын укуктук негиздери жана анда «pro bono» түшүнүгүн колдонуу [Текст]/ Г.С. Оморова, Бакыт кызы А. // Вестник Джалал-Абадского государственного университета. –Джалал-Абад, 2022. -№ 4 (53).-С.158-164. https://elibrary.ru/download/elibrary_53761104_89286630.pdf
11. Оморова, Г.С. Democracy in Kyrgyzstan: Institutions and Their Features [Текст]/ R.Anisov, G.Omorova, U.Yusupov, N.Narmatov, A.Kokoeva, A.Berenaliev, Zh.Abdullaeva // Журнал Open Journal of Social Sciences. -Китай, 2021. -№12. –С, 94- 102 <https://www.scirp.org/journal/paperinformation?paperid=113689>

12. Оморова, Г.С. Кызматкердин юридикалык макамынын формалдуу белгилери жана анын элементтери[Текст]/ Г.С. Оморова, Н.А. Пазылов Вестник Джалал-Абадского государственного университета. –Джалал-Абад, 2023. - №3(57). -С,174-179. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=59461163>
13. Оморова, Г.С. Цифровые активы в системе объектов гражданских прав Кыргызской Республики [Текст]/ Г.С. Оморова, Н.А. Пазылов// Вестник Ошского государственного университета. Право. –Ош, 2023. -№2(3). –С,73–80. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=59994633>
14. Оморова, Г.С. Азыркы коомдогу интеллектуалдык менчиктин түшүнүгү жана аны укуктук жөнгө салуу [Текст]/ Г.С. Оморова, Газыбекова А.О // Известия вузов Кыргызстана. -Бишкек, 2023. - №2. –С,173-176. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=54762626>
15. Оморова, Г.С. Кыргыз Республикасынын күчүндөгү мыйзамдарынын учурдагы көйгөйлөрүн эске алуу менен нотариалдык ишмердүүлүктөгү санариптештирүүнүн азыркы абалы[Текст]/ Г.С. Оморова, Н.А. Пазылов// Известия вузов Кыргызстана. -Бишкек, 2023. - №2. –С,177-180. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=54762627>
16. Оморова, Г.С. Labour relations in Kyrgyzstan and mechanisms for improving the environment in the training of qualified personnel [Текст]/ G.Omorova, N.Pazylov, R.Mazitov// (Scopus)Social & Legal Studios. –Львов, 2023. -№4. -С,164-173. <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85184434160&origin=resultslist&sort=plf-f&src=s&sid=1400dc3f4f5c4574f4d6d908bf236350&sot=b&sdt=b&s=AUTHOR-NAME%28pazylov%29&sl=20&sessionSearchId=1400dc3f4f5c4574f4d6d908bf236350&relpos=0>

Оморова Гүлзат Сатыбалдыевнанын «Кыргыз Республикасындагы нотариустун укуктук макамы» аттуу темадагы: 12.00.02 – конституциялык укук, муниципалдык укук адистиги боюнча юридика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: Нотарифн, нотариалдык иш, нотариус, укуктук статус, юридикалык жардам, укуктар, милдеттер.

Изилдөөнүн объектиси болуп нотариустардын ишин укуктук жөнгө салуу процессинде өнүгүп жаткан көп кырдуу жана татаал мүнөзгө ээ болгон коомдук мамилелер саналат.

Изилдөөнүн предмети болуп ата мекендик мыйзамдардын ченемдик укуктук актылары, соттун чечимдеринде чагылдырылган аларды колдонуу практикасы, ошондой эле нотариалдык иштин маселелери жана Кыргыз Республикасындагы нотариустун укуктук статусун аныктоо боюнча илимий доктрина саналат.

Изилдөөнүн максаты Кыргыз Республикасындагы нотариустун укуктук статусу жаатында укуктук изилдөөлөрдү жүргүзүү.

Изилдөө методологиясы жалпы теориялык аспектке ээ, заманбап илимий методдор, атап айтканда, жалпы, өзгөчө, атайын, анын ичинде диалектикалык-материалисттик изилдөө методдору, комплекстүү метод, системалык, тарыхый, салыштырма укуктук, социологиялык, функционалдык методдор колдонулат.

Алынган натыйжалар. Коргоо үчүн берилген 8 жобо формулировкаланган, ошондой эле бир катар теориялык корутундулар жана практикалык сунуштар иштелип чыкты.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы диссертация Кыргыз Республикасындагы нотариустун укуктук статусун биринчи жолу өз алдынча, толук, комплекстүү илимий изилдөөнү чагылдырганында.

Алынган натыйжаларды колдонуу боюнча сунуштар. Материалдар нотариустардын укуктарын, милдеттерин жана жоопкерчиликтерин укуктук жөнгө салууну өркүндөтүү жаатында, ошондой эле квалификациялуу юридикалык жардамга конституциялык укукту камсыз кылуу жаатындагы мындан аркы илимий изилдөөлөр үчүн негиз катары кеңири колдонулушу мүмкүн. Нотариалдык иш-аракеттер, нотариустарды даярдоо боюнча окуу программаларын түзүүдө жана нотариустар боюнча окуу курсун окутууда колдонулган методикалык иштеп чыгуулар катары.

Алынган натыйжаларды колдонуу чөйрөсү: нотариат, нотариалдык иш, жарандык укук, конституциялык укук, муниципалдык укук.

РЕЗЮМЕ

диссертации Оморовой Гүлзат Сатыбалдыевны на тему: «Правовой статус нотариуса в Кыргызской Республике» на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности: 12.00.02 – конституционное право, муниципальное право.

Ключевые слова: Нотариат, нотариальная деятельность, нотариус, правовой статус, юридическая помощь, права, обязанности.

Объектом исследования являются общественные отношения, носящие многоаспектный и комплексный характер, складывающиеся в процессе правовой регламентации деятельности нотариусов.

Предметом исследования выступают нормативно-правовые акты отечественного законодательства, практика их применения, выражающаяся в судебных решениях, а также научная доктрина по вопросам нотариальной деятельности и определения правового статуса нотариуса в Кыргызской Республике.

Цель исследования заключается в проведении правового исследования в сфере правового статуса нотариуса в Кыргызской Республике.

Методология исследования носит общетеоретический аспект, использованы современные научные методы, в частности, общие, частные, специальные, в том числе диалектико-материалистические методы исследования, комплексный метод, системный, исторический, сравнительно-правовой, социологический, функциональный.

Полученные результаты. Сформулировано 8 положений, выносимых на защиту, а также ряд теоретических выводов и практических рекомендаций.

Научная новизна полученных результатов заключается в том, что диссертация представляет собой первое самостоятельное законченное комплексное научное исследование правового статуса нотариуса в Кыргызской Республике.

Рекомендации по использованию. Материалы могут быть широко использованы в качестве базы для дальнейших научных исследований в области совершенствования правового регулирования прав, обязанностей и ответственности нотариусов, а также в обеспечения конституционного права на квалифицированную юридическую помощь и по вопросам организации и осуществления нотариальной деятельности, в качестве методических разработок, применяемых при составлении учебных программ для подготовки нотариусов и преподавания учебного курса по нотариату.

Область применения: нотариат, нотариальная деятельность, гражданское право, конституционное право, муниципальное право.

SUMMARY

thesis of Gulzat Satybaldievna Omorova on the topic: “Legal status of a notary in the Kyrgyz Republic” for the degree of candidate of legal sciences on specialty 12.00.02 – constitutional law, municipal law

Key words: Notary, notarial activity, legal status, legal assistance, rights, obligations.

The object of the research is social relations, which are multidimensional and complex in nature, developing in the process of legal regulation of the activities of notaries.

The subject of the research is the regulatory legal acts of domestic legislation, the practice of their application, expressed in court decisions, as well as the scientific doctrine on issues of notarial activity and determining the legal status of a notary in the Kyrgyz Republic.

The purpose of the research is to conduct legal research in the field of the legal status of a notary in the Kyrgyz Republic.

Research methods has a general theoretical aspect, modern scientific methods are used, in particular, general, particular, special, including dialectical-materialist research methods, a complex method, systemic, historical, comparative legal, sociological, functional.

Results obtained. 8 provisions submitted for defense are formulated, as well as a number of theoretical conclusions and practical recommendations.

The scientific novelty of the results obtained lies in the fact that the dissertation represents the first independent, complete, comprehensive scientific research of the legal status of a notary in the Kyrgyz Republic.

Recommendations for using the results obtained. The materials can be widely used as a basis for further scientific research in the field of improving the legal regulation of the rights, duties and responsibilities of notaries, as well as in ensuring the constitutional right to qualified legal assistance and on the organization and implementation of notarial activities, as methodological developments used in drawing up training programs for training notaries and teaching a training course on notaries.

Scope of the results obtained: notary office, notarial activity, civil law, constitutional law, municipal law.

